

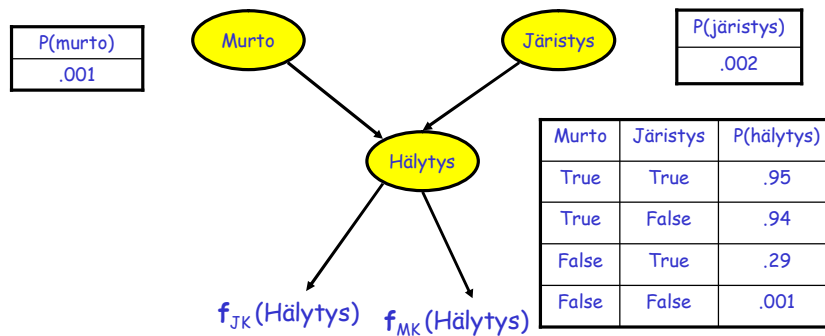
Muuttujien eliminointi

- Toistuvat alilauseet voidaan evaluoida kerran ja niiden arvo talletetaan käytettäväksi aina tarvittaessa
- Tarkastellaan muuttujien eliminointi -algoritmia lausekkeen $P(\text{Murto} \mid \text{jussikäy}, \text{meerikäy})$ evaluoinnissa:

$$\alpha \frac{P(\text{Murto})}{M} \sum_j \frac{P(j)}{J} \sum_h \frac{P(h \mid \text{Murto}, j)}{H} \cdot \frac{P(\text{jussikäy} \mid h)}{JK} \frac{P(\text{meerikäy} \mid h)}{MK}$$

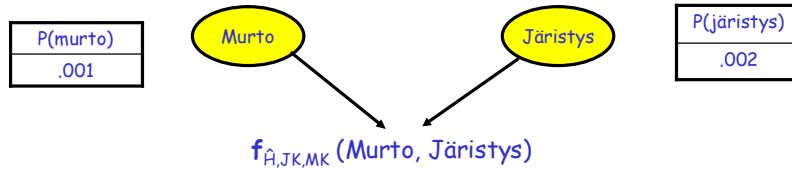
- Edellä on tekijöille otettu lyhennysmerkinnät
- Tekijä MK , $P(\text{meerikäy} \mid h)$, ei vaadi yli muuttujan MeeriKäy summaamista, koska arvo meerikäy on kiinnitetty

- Talletetaan todennäköisyydet 2-alkioiseen vektoriin $\mathbf{f}_{MK}(\text{Hälytys}) = [P(\text{meerikäy} \mid \text{hälytys}), P(\text{meerikäy} \mid \text{-hälytys})]^T$
- Tekijälle JK talletetaan samanlainen vektori $\mathbf{f}_{JK}(\text{Hälytys})$

- Tekijä H on $P(h \mid \text{Murto}, j)$ ja se vaatii $2 \times 2 \times 2$ matriisin $f_H(\text{Hälytys}, \text{Murto}, \text{Järistys})$
- Tekijöiden MK , JK ja H tulosta summataan **Hälytys** pois, jolloin saadaan yli muuttujien **Murto** ja **Järistys** arvoalueiden käyvä 2×2 matriisi

$$f_{A,JK,MK}(\text{Murto}, \text{Järistys}) = \sum_h f_H(h, \text{Murto}, \text{Järistys}) \times f_{JK}(h) \times f_{MK}(h) = f_H(\text{hälytys}, \text{Murto}, \text{Järistys}) \times f_{JK}(\text{hälytys}) \times f_{MK}(\text{hälytys}) + f_H(\text{-hälytys}, \text{Murto}, \text{Järistys}) \times f_{JK}(\text{-hälytys}) \times f_{MK}(\text{-hälytys})$$

Kahden matriisin pisteittäisen tulon laskeminen

A	B	$f_1(A,B)$	B	C	$f_2(B,C)$
T	T	.3	T	T	.2
T	F	.7	T	F	.8
F	T	.9	F	T	.6
F	F	.1	F	F	.4

A	B	C	$f_3(A,B,C)$
T	T	T	.3 × .2
T	T	F	.3 × .8
T	F	T	.7 × .6
T	F	F	.7 × .4
F	T	T	.9 × .2
F	T	F	.9 × .8
F	F	T	.1 × .6
F	F	F	.1 × .4

- Vastaavasti muuttuja **Järistys** summataan pois tulosta
 $f_J(\text{Järistys}) \times f_{\hat{A},JK,MK}(\text{Murto}, \text{Järistys})$, jolloin saadaan matriisi

$$f_{\hat{J},\hat{A},JK,MK}(\text{Murto}) = f_J(\text{järistys}) \times f_{\hat{A},JK,MK}(\text{Murto}, \text{järistys}) + f_J(\neg\text{järistys}) \times f_{\hat{A},JK,MK}(\text{Murto}, \neg\text{järistys})$$

P(murto)
.001

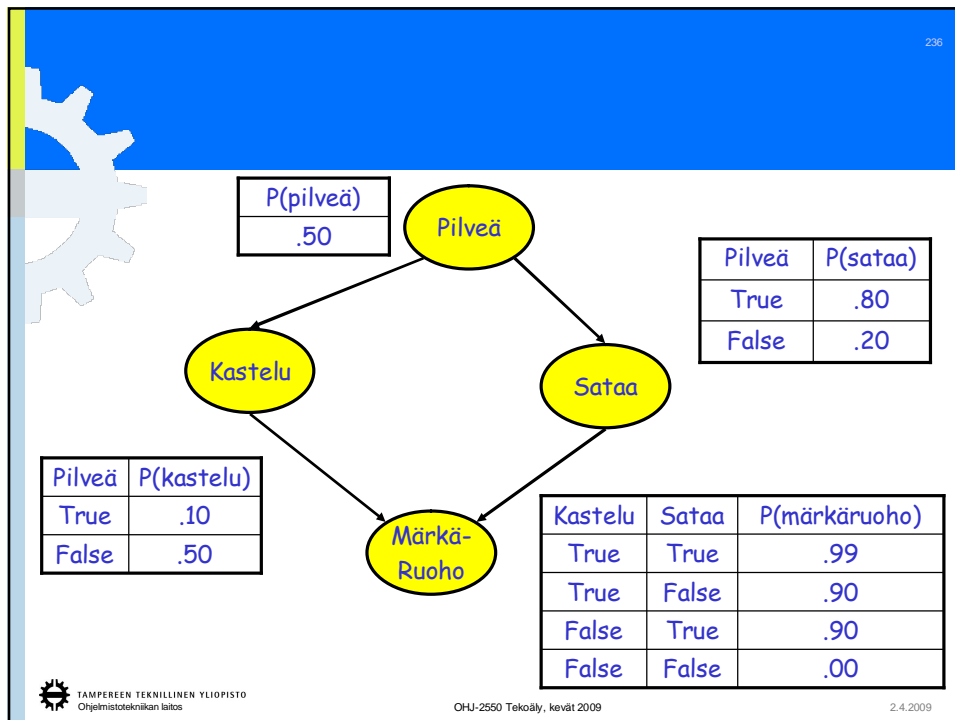

 $f_{\hat{J},\hat{A},JK,MK}(\text{Murto})$

- Lopulta saadaan kyselyn $P(\text{Murto} \mid \text{jussikäy}, \text{meerikäy})$ vastaus
 $\propto f_M(\text{Murto}) \times f_{\hat{J},\hat{A},JK,MK}(\text{Murto})$,
 missä $f_M(\text{Murto}) = P(\text{Murto})$
- Muuttujien summaamisessa pois voidaan tekijät, jotka eivät riipu muuttujan arvosta, siirtää summauksen ulkopuolelle
- Kyselyn kannalta irrelevantit tekijät voidaan poistaa
- Kysely $P(\text{JussiKäy} \mid \text{murto})$ antaa lauseen, jonka viimeinen tekijä on $\sum_h \dots \sum_{mk} P(\text{meerikäy} = mk \mid \text{Hälytys} = h)$, jonka arvo määritelmän mukaan on 1
- Verkon solmut, jotka eivät ole kyselymuuttujan esi-isiä tai havaintomuuttujia ovat kyselyn kannalta irrelevanteja

- Bayes-verkko on *monipuu* (polytree), jos kunkin solmuparin välillä on korkeintaan yksi suuntaamaton polku
- Tarkan päättelyn aika- ja tilavaativuus monipuussa on verknon koon suhteen lineaarista
- Päättely Bayes-verkossa sisältää erikoistapauksenaan propositiologiikan päättelyn
- Näin ollen yleisessä tapauksessa päättely Bayes-verkossa on NP-kovaa
- Itse asiassa voidaan osoittaa, että päättely on yhtä vaativaa kuin toteuttavien arvoasetusten lukumäärän laskeminen
- Ongelma on aidosti vaikeampi kuin NP-kova, se on #P-kova

Approksimatiivinen päättely

- Koska tarkka päättely on laskennallisesti vaativaa, niin on syytä tarkastella ratkaisujen approksimointia
- Approksimointi perustuu satunnaiseen otantaan tunnetusta todennäköisyysjakaumasta
- Esim. painottamaton kolikko voidaan mieltää satunnaismuuttujaksi *Lantti*, jonka arvoalue on [*kruuna*, *klaava*] ja prioritodennäköisyys $P(\text{Lantti}) = [0.5, 0.5]$
- Otanta tästä jakaumasta vastaa kolikon heittoa, todennäköisyydellä 0.5 tuloksena on *kruuna* ja todennäköisyydellä 0.5 *klaava*
- Jos satunnaislukugeneraattori, jolta saadaan lukuja väliltä [0, 1], niin minkä tahansa yhden muuttujan jakaumasta voidaan helposti tehdä otantaa

Prioriotanta

- Bayes-verkosta, johon ei liity havaintoja, otantaa voidaan tehdä muuttuja kerrallaan topologisessa järjestyksessä
- Kun vanhempien arvot on arvottu, niin tiedetään minkä jakauman perusteella otanta lapsessa on tehtävä
- Kiinnitetään esimerkkiverkon solmuille topologinen järjestys **[Pilveä, Kastelu, Sataa, MärkäRuoho]**
  1. Vedetään jakaumasta $P(\text{Pilveä}) = [0.5, 0.5]$ satunnainen arvo, esim. **True**
  2. Vedetään jakaumasta $P(\text{Kastelu} \mid \text{pilveä}) = [0.1, 0.9]$ satunnainen arvo, esim. **False**
  3. Vedetään jakaumasta $P(\text{Sataa} \mid \text{pilveä}) = [0.8, 0.2]$ satunnainen arvo, esim. **True**
  4. Vedetään jakaumasta $P(\text{MärkäRuoho} \mid \neg\text{kastelu, sataa}) = [0.9, 0.1]$ satunnainen arvo, esim. **True**

- Verkon määramästä prioryhteisjakaumasta nyt vedetty tapahtuma siis on [True, False, True, True]
- Merkitään todennäköisyyttä, että prioritanta vetää tietyn tapahtuman $S_{PO}(x_1, \dots, x_n)$
- Otantamenetelmän perusteella se on

$$\prod_{i=1, \dots, n} P(x_i \mid \text{vanhemmat}(X_i))$$
- Toisaalta tämä on tapahtuman todennäköisyys Bayes-verkon esittämässä yhteisjakaumassa, joten

$$S_{PO}(x_1, \dots, x_n) = P(x_1, \dots, x_n)$$
- Merk. tapahtuman $x_1, \dots, x_n$ frekvenssiä $N_{PO}(x_1, \dots, x_n)$ yhteensä N :n otospisteen joukossa

- Tapahtuman otantafrekvenssi konvergoituu rajalla odotusarvoonsa

$$\lim_{N \rightarrow \infty} N_{PO}(x_1, \dots, x_n)/N = S_{PO}(x_1, \dots, x_n) = P(x_1, \dots, x_n)$$
- Esim. $S_{PO}([True, False, True, True]) = 0.5 \times 0.9 \times 0.8 \times 0.9 = 0.324$, joten kun N on iso, niin odotamme, että 32.4% otospisteistä on tämä tapahtuma
- Menetelmän antama arvio on *konsistentti* siinä mielessä, että todennäköisyys on eksakti rajalla
- Osittain määrätyn tapahtuman $x_1, \dots, x_m$, $m \leq n$, todennäköisyydelle saadaan myös konsistentti estimaatti

$$P(x_1, \dots, x_m) \approx N_{PO}(x_1, \dots, x_m)/N$$
- Otoksesta arvioitua todennäköisyyttä merk. $P_{data}(\cdot)$

Hylkäysotanta

- Ehdollisen todennäköisyyksien $P(X | e)$ arvioimiseksi voitaisiin käyttää seuraavaa otantamenetelmää
  - Vedetään otos verkon määräämästä priorijakaumasta
  - Hylätään kaikki otospisteet, jotka eivät toteuta havaintoja e
  - Arvon $P_{data}(X = x | e)$ määrittämiseksi lasketaan kuinka suuressa osassa jäljellejääneistä otospisteistä pätee $X = x$
- Menetelmän antama jakauma $P_{data}(X | e)$ on algoritmin perusteella

$$\propto N_{PO}(X, e) = N_{PO}(X, e) / N_{PO}(e)$$

- Osittain määrätyn tapahtuman todennäköisyyden arviona tämä on konsistentti estimaatti

$$P_{data}(X | e) \approx P(X, e) / P(e) = P(X | e)$$

- Vedetään 100 otospistettä jakauman $P(\text{Sataa} | \text{kastelu})$ estimoimiseksi
  - Saamistamme tapahtumista 73, joilla pätee $\text{Kastelu} = \text{False}$, hylätään
  - Lopuilla tapahtumilla pätee kastelu
  - Näistä 8:ssä tapauksessa $\text{Sataa} = \text{True}$ ja 19:ssä False
- Tässä tapauksessa $P_{data}(\text{Sataa} | \text{kastelu}) \approx [0.296, 0.704]$, kun todellinen jakauma on $[0.3, 0.7]$
- Suurempi otos tuottaa tarkemman estimaatin
- Tn. arvioiden virheen hajonta on suhteessa osamäärään $1/\sqrt{n}$, missä n on otospisteiden lukumäärä
- Turhaan vedettyjen otospisteiden suuri määrä on ongelma: havaintojen kanssa konsistenttien otospisteiden lukumäärä putoaa eksponentiaalisesti ehtomuuttujien lkm:n kasvaessa

Painotusotanta

- Turhaan hylättävien otospisteiden vetämisen välttämiseksi kiinnitetään havaintomuuttujien **E** arvot ja tehdään otanta vain muuttujien **X** ja **Y** yli
- Vedetyt tapahtumat eivät kuitenkaan kaikki ole samanarvoisia
- Tapahtumia painotetaan uskonusarvoilla (likelihood)
- Kuinka uskottavasti tapahtuma vastaa havaintoja mitattuna havaintomuuttujien ehdollisten todennäköisyyksien tulolla annettuna niiden vanhemmat
- Intuitiivisesti ajatellen tapahtumille, joissa havaintojen yhdessä esiintyminen vaikuttaa epäuskottavalta, annetaan vähemmän painoarvoa

- Kyselyyn $P(\text{Sataa} \mid \text{kastelu, märkäruoho})$ vastaamiseksi painoarvo w alustetaan arvoon 1.0
- Vedetään otos jakaumasta $P(\text{Pilveä}) = [0.5, 0.5]$, esim. arvo **True**
- Koska **Kastelu** on havaintomuuttuja, jonka arvo on **True**, niin painoa päivitetään $w \leftarrow w \times P(\text{kastelu} \mid \text{pilveä}) = 0.1$
- Vedetään otos jakaumasta $P(\text{Sataa} \mid \text{pilveä}) = [0.8, 0.2]$, esim. arvo **True**
- **MärkäRuoho** on havaintomuuttuja, jonka arvo on **True** $\Rightarrow$
 $w \leftarrow w \times P(\text{märkäruoho} \mid \text{kastelu, sataa}) = 0.099$
- Saatiin siis esimerkki $[\text{True}, \text{True}, \text{True}, \text{True}]$ tapauksesta $\text{Sataa} = \text{True}$ painoltaan 0.099

- Merkitään $Z = \{ X \} \cup Y$
- Otopisteitä painottava otanta arpoo kullekin muuttujista Z arvon annettuna sen vanhempien arvot

$$S_w(\mathbf{z}, \mathbf{e}) = \prod_{i=1, \dots, j} P(z_i \mid \text{vanhemmat}(Z_i))$$

- Vanhemmat(Z_i) voi sisältää niin havainto- kuin piilomuuttujiakin
- Painottava otanta siis ottaa havainnot paremmin huomioon kuin priorijakauma $P(\mathbf{z})$
- Toisaalta S_w ottaa huomioon vain kunkin muuttujan Z_i esi-isiin lukeutuvat havainnot
- Todellinen posteriorijakauma $P(\mathbf{z} \mid \mathbf{e})$ huomioi kaikki havainnot

- Uskottavuuspainot w korjaavat jakaumien eron
- Olkoon otopiste x muodostunut muuttujien arvoista $\mathbf{z}$ ja $\mathbf{e}$, jolloin

$$w(\mathbf{z}, \mathbf{e}) = \prod_{i=1, \dots, m} P(e_i \mid \text{vanhemmat}(E_i))$$

- Täten otopisteen painotettu todennäköisyys $S_w(\mathbf{z}, \mathbf{e}) \cdot w(\mathbf{z}, \mathbf{e})$ on

$$\prod_{i=1, \dots, j} P(z_i \mid \text{vanhemmat}(Z_i)) \cdot \prod_{i=1, \dots, m} P(e_i \mid \text{vanhemmat}(E_i)) \\ = P(\mathbf{z}, \mathbf{e}),$$

koska tulojen muuttajat kattavat kaikki verkon muuttajat

- Nyt voidaan osoittaa, että painotusotannan estimaatit ovat konsistentteja

$$\begin{aligned}
 P_{\text{data}}(x | e) &= \alpha \sum_y N_w(x, y, e) w(x, y, e) \\
 &\approx \alpha' \sum_y S_w(x, y, e) w(x, y, e) \\
 &= \alpha' \sum_y P(x, y, e) \\
 &= \alpha' P(x, e) \\
 &= P(x | e)
 \end{aligned}$$

- Painotusotanta on tehokas menetelmä, koska kaikki vedetyt otospisteet hyödynnetään
- Menetelmä kuitenkin kärsii kun havaintomuuttujien lukumäärä kasvaa, koska useimpien otospisteiden paino on hyvin pieni ja harvat pisteet dominoivat estimaattia

MCMC-algoritmi

- Markov chain Monte Carlo
- Monte Carlo -algoritmi on satunnaisalgoritmi, joka voi tuottaa väärän vastauksen pienellä todennäköisyydellä (vs. Las Vegas -algoritmi)
- Otospisteitä vedetään tekemällä satunnainen muutos edelliseen tapahtumaan
- Seuraava tila valitaan arpomalla arvo yhdelle ei-havaintomuuttujista X_i ehdollistettuna sen *Markov-peitteeseen* kuuluvien muuttujien nykyisillä arvoilla
- Solmun Markov-peitteeseen kuuluvat sen vanhemmat, lapset ja lapsien vanhemmat
- MCMC tuottaa satunnaiskulun tila-avaruudessa, jossa havaintomuuttujien arvoja ei muuteta

4.2 YKSINKERTAISET PÄÄTÖKSET

- Liitetään tilaan S numeerinen *hyötyarvio* (utility) $U(S)$, joka kuvaa tilan saavuttamisen haluttavuutta
- Epädeterministisen toiminnon A mahdollisia tulostiloja ovat $Tulos_i(A)$, missä i käy yli eri tulosten
- Ennen toiminnon A suorittamista sen mahdollisille tuloksille annetaan todennäköisyydet $P(Tulos_i(A) | Suorita(A), E)$, missä E on agentin havainnot
- A :n odotettu hyöty (expected utility):

$$EU(A | E) = \sum_i P(Tulos_i(A) | Suorita(A), E) \cdot U(Tulos_i(A))$$

- *Maksimaalisen odotetun hyödyn periaate* edellyttää rationaalisen agentin valitsevan sen toiminnon, jonka odotusarvoinen hyöty on suurin
- Jos ideaa haluttaisiin soveltaa toimintojonojen valintaan, niin kaikki mahdolliset jonot tulisi arvottaa, mikä on käytännössä mahdotonta
- Jos hyötyfunktio heijastaa käytettyä tuloksellisuusmittaa, niin periaatteen mukaan toimiva agentti saavuttaa parhaan mahdollisen tuloksen yli mahdollisten toimintaympäristöjen
- Mallinnetaan epädeterminististä toimintoa *arvonnalla* (lottery) L , jossa mahdollisiin tuloksiin $C_1, \dots, C_n$ liittyvät todennäköisyydet $p_1, \dots, p_n$

$$L = [p_1, C_1; p_2, C_2; \dots; p_n, C_n]$$

$A \succ B$ Agentti preferoi arvontaa A
 $A \sim B$ agentille A ja B ovat samanarvoisia
 $A \succeq B$ agentti preferoi A :ta tai A ja B ovat sille samanarvoisia

- Deterministinen arvonta $[1, A] \equiv A$
- Preferenssirelaatiolle asetetaan rationaalisuuden nimissä seuraavat rajoitteet
  - **Järjestyvyys:** agentin on kyettävä suhtauttamaan mitkä tahansa kaksi tilaa keskenään, valitsemaan niiden väliä

$$(A \succ B) \vee (B \succ A) \vee (A \sim B)$$
  - **Transitiivisuus:**

$$(A \succ B) \wedge (B \succ C) \Rightarrow (A \succ C)$$

- **Jatkuvuus:**

$$A \succ B \succ C \Rightarrow \exists p: [p, A; 1-p, C] \sim B$$
- **Korvattavuus:**

$$A \sim B \Rightarrow [p, A; 1-p, C] \sim [p, B; 1-p, C]$$
- **Monotonisuus:**

$$A \succ B \Rightarrow (p \geq q \Leftrightarrow [p, A; 1-p, B] \succeq [q, A; 1-q, B])$$
- **Jaettavuus:** Sisäkkäiset arvonnat voidaan todennäköisyyslaskennan sääntöjen mukaan purkaa

$$[p, A; 1-p, [q, B; 1-q, C]] \sim [p, A; (1-p)q, B; (1-p)(1-q), C]$$

- Huom.: ei mainintaa hyödyistä

1. Hyötyperiaate:

Jos agentin preferenssit noudattavat edellä olleita aksioomia, niin on olemassa reaaliarvoinen funktio U s.e.

$$U(A) > U(B) \Leftrightarrow A \succ B$$

$$U(A) = U(B) \Leftrightarrow A \sim B$$

2. Odotetun hyödyn maksimoimisen periaate:

Arvonnan hyöty on

$$U([p_1, S_1; \dots; p_n, S_n]) = \sum_{i=1, \dots, n} p_i \cdot U(S_i)$$

Täten epädeterministisen toiminnon hyöty on kuten aiemmin esitimme

Hyötyfunktioita

- Rahavarat vaikuttaisi suoraviivaiselta hyötymitalta
- Agentti preferoi monotonisesti rahaa
- Rahan arvonnoillekin on määrättävä toimintamalli
  - Olemme voittaneet tietokilpailussa miljoonan
  - Tarjolla on kolikonheitto, jossa kruuna tietää kaiken rahan häviämistä ja klaava puolestaan kolmen miljoonan voittoa
  - Onko ainoa rationaalinen valinta odotusarvoltaan puolentoista miljoonan tarjouksen hyväksyminen?
- Oikeasti kyseessä onkin varallisuuden (ei voiton) maksimointi

- Hyödyn aksioomat eivät määrää yksikäsitteistä hyötyfunktiota
- Voimme esim. tehdä funktiolle $U(S)$ lineaarisen muunnoksen

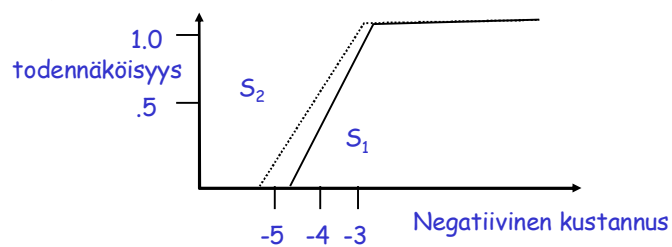
$$U'(S) = k_1 + k_2 \cdot U(S)$$
(k_1 on vakio, k_2 on mielivaltainen positiivinen vakio) ilman, että agentin käyttäytyminen muuttuu
- Deterministisessä maailmassa, jossa ei ole arvontoja, mikä tahansa monotoninen muunnos säilyttää agentin käytöksen
- Esim. $\sqrt[3]{U(S)}$
- Hyötyfunktio on tällöin ordinaalinen — se antaa tiloille järjestyksen, numeerisilla arvoilla ei ole merkitystä

- Hyötyarvojen skaala käy parhaasta mahdollisesta palkinnosta u_T pahimpaan katastrofiin u_L
- *Normalisoidulla hyödyllä* $u_L = 0$ ja $u_T = 1$
- Ääriarvojen väliin jäävän tilan S arvottamiseksi agentti voi verrata sitä standardiarvontaan $[p, u_T; 1-p, u_L]$
- Todennäköisyyttä p on säädettävä kunnes agentin mielestä standardiarvonta ja S ovat samanarvoisia
- Jos käytössä on normalisoidut hyödyt, niin lopullinen p on S :n hyötyarvo
- Usein hyötyarvo on monen muuttujan (attribuutin) $X = X_1, \dots, X_n$ arvojen $x = [x_1, \dots, x_n]$ määräämä

- Tarkastellaan tilannetta, missä muiden arvojen ollessa samat, attribuutin korkeampi arvo tietää myös korkeampaa hyötyfunktion arvoa
- Jos attribuuttivektoreille x ja y pätee $x_i \geq y_i \quad \forall i$, niin x dominoi (aidosti) y :tä
- Jos esim. lentokentän mahdollinen sijoituspaikka S_1 on halvempi, tuottaa vähemmän äänisaastetta ja on turvallisempi kuin S_2 , niin jälkimmäistä ei enää tarvitse harkita
- Epävarmuuden vallitessa aidot dominointisuhteet ovat harvinaisempia kuin deterministisessä tapauksessa
- *Stokastinen dominanssi* on usein käyttökelpoinen vertailutapa

- Jos lentokentän sijoittamiskustannuksen uskotaan olevan tasaisesti jakautunut välille
    - S_1 : 2.8 ja 4.8 miljardia euroa
    - S_2 : 3.0 ja 5.2 miljardia euroa
- niin kumulatiivisia jakaumia tarkastelemalla havaitaan S_1 :n dominoivan stokastisesti S_2 :ta (koska kustannukset ovat negatiivisia)

- Kumulatiivinen jakauma on alkuperäisen jakauman integraali
- Olk. tapahtumien A_1 ja A_2 jakaumat attribuutille X $p_1(x)$ ja $p_2(x)$
- A_1 dominoi stokastisesti A_2 :ta, jos

$$\forall x: \int_{-\infty, \dots, x} p_1(x') dx' \leq \int_{-\infty, \dots, x} p_2(x') dx'$$
- Jos
  - A_1 dominoi stokastisesti A_2 :ta ja
  - $U(x)$ on mv. monotonisesti ei-vähenevä hyötyfunktio,
 niin A_1 :n odotusarvoinen hyöty on vähintään yhtä korkea kuin A_2 :n
- Jos jokin toiminto on toisen dominoima kaikkien attribuuttien suhteen, niin se voidaan jättää huomiotta